

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

У даній статті розкрито роль психолого-педагогічної підготовки у процесі набуття студентами професії юриста. Проаналізовано складові психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів: у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін, проходження виробничої практики, позааудиторній діяльності тощо.

Ключові слова: мораль, етика, психолого-педагогічна підготовка, педагогічна культура.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Державотворчі процеси, що відбуваються в Україні, викликають нагальну потребу в гуманізації та демократизації суспільного життя. Сьогодні Конституцією людина визнана найвищою соціальною цінністю і на перший план висуваються гарантії її прав та свобод. У цих умовах росте соціальне значення юриспруденції та юридичної професії. Адже діяльність юриста торкається найважливіших благ та інтересів людей, пов'язана із вторгненням в їх особисте життя, а інколи – й з обмеженням прав, прийняттям рішень, які впливають на подальшу долю людини.

Юридична освіта як одна із важливих складових загальнонаціональної системи освіти має завданням забезпечувати потреби суспільства у висококваліфікованих кадрах юристів, здатних у процесі практичної діяльності керуватися принципом верховенства права, знати й поважати закони, бути справедливими і гуманними, здатними до співпереживання та милосердя, нести відповідальність за прийняті рішення.

Навчально-виховний процес у ВНЗ, які готують фахівців у галузі права, покликаний формувати у студентів високу культуру, гуманістичний і демократичний світогляд, високі моральні якості, виховувати їх патріотами, інтелігентами, творчими та компетентними фахівцями, соціально активними особистостями. Формування особистості – надзвичайно актуальна і складна проблема, вирішення якої вимагає, з одного боку, пошуку та приведення в дію нових форм і методик організації цього процесу, а з іншого – активізації традиційних видів діяльності, збереження досягнень минулого. Таке поєднання ґрунтується на загальнопедагогічному принципі безперервності й наступності, сутність якого полягає в перетворенні формування та розвитку особистості в процес, що триває впродовж усього життя [1, 296-297].

Ось чому необхідно значно посилити роль психолого-педагогічних знань у формуванні майбутніх юристів-професіоналів, підготовці їх до повноцінної соціальної активності в усіх проявах і забезпечення в такий спосіб трансляції культури в нове покоління, так само, як і включення кожного індивіда в цю культуру.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... До циклу психолого-педагогічних дисциплін, на нашу думку, входять: основи психології і педагогіки, юридична деонтологія, юридична психологія, риторика, педагогіка вищої школи, психологія вищої школи, етика юриста. Дану проблему досліджували О.Бандурка [6], П.Біленчук, І.Бризгалов, С.Вітвицька, В.Горшенєв, В.Комаров, О.Скакун, С.Сливка [3], Г.Яворська [2] та інші українські вчені-правники та педагоги. На їхню думку, головним завданням дисциплін цього циклу є формування високого рівня психологічної та педагогічної культури працівників-правознавців. Юрист має знати не лише законодавство та акти правозастосування, уміти їх роз'яснювати і тлумачити, його професійна діяльність зобов'язує мати глибокі знання педагогіки, знати норми моралі та моральності. Він має бути готовим до участі в правовому вихованні громадян, тому обов'язок юристів-студентів – оволодіти методами, формами і засобами педагогічного впливу на особистість [2]. На думку С.Сливки „педагогічна культура юриста є необхідним складовим елементом професійної культури в цілому. Це творче освоєння теорії і методики проведення правового виховання громадян та профілактичної роботи на засадах педагогічної теорії, сучасних та інноваційних технологій і професійного такту” [3, 201].

Формулювання цілей статті... Метою даної статті є розкриття проблем психолого-педагогічної підготовки майбутніх юристів.

Виклад основного матеріалу... До структури педагогічної культури відносять такі компоненти: особистісний (педагогічна спрямованість, психолого-педагогічна ерудиція, освіченість, високі моральні якості) та діяльнісний (педагогічна майстерність, педагогічна творчість, культура педагогічного спілкування, самовдосконалення тощо) [4].

Стосовно психологічної культури слід зауважити, що поки що не існує загальноприйнятого розуміння цього феномену, або якогось більш-менш логічно завершеного його визначення. На думку В.Рибалки, під психологічною культурою розуміється соціально, онтологічно та внутрішньоособистісно

детермінований рівень свідомого засвоєння, використання та функціонування психологічних цінностей, якими виступають ефективні психологічні знання, вміння, навички, здібності до високоефективної психологічної діяльності [5].

Щодо психологічної культури юриста, то, як вважають О.Скакун та О.Бандурка, це система психологічних властивостей, що формуються в процесі раціонального взаємозв'язку особи юриста і вимог, що висуваються професією. Вона знаходить вираження у співвідношенні структури особи (його волі, розуму і почуттів) і системи правових норм, конкретизується в юридичній діяльності, характерних властивостях окремих правничих професій, навичках і прийомах використання психологічних знань при розгляді юридичних справ, у складних і заплутаних ситуаціях, у процесі спілкування, у міжособистісних відносинах (психологічна сумісність, психологічний клімат у взаємовідносинах), при вирішенні конфліктів тощо [6].

З урахуванням наукових досліджень інших вчених (О.Бандурка, В.Горшенєв, В.Комаров, В.Рибалка), у структурі психологічної культури юриста виокремлюємо такі компоненти:

- знання психічного складу людини (психічні особливості, психічні стани, психічні процеси, інтелектуальні, вольові та емоційні якості тощо), системи психічних властивостей особистості мотиваційного характеру, які лежать в основі юридичної діяльності;
- впевненість у необхідності психологічних знань для високопрофесійної юридичної діяльності;
- вміння користуватися психодіагностикою для виявлення психічного складу особистості, рівня психологічної атмосфери розгляду юридичної справи, професійно значущих психологічних здібностей та якостей тощо.

Автором статті у процесі підготовки кандидатської дисертації з проблем формування моральної культури майбутніх юристів проведено попередній пошук ефективних психодіагностичних методик. Пошуки ґрунтувались на тому, що ці методики нададуть можливість не тільки виявити міжіндивідуальні відмінності або описати індивідуальні структури, а й дати пояснення в межах психологічних уявлень (психологічних конструктів). Відомо, що обґрунтування взаємозв'язків між зафіксованими емпіричними змінними, тобто отриманими шляхом спостереження, опитування тощо, і латентними змінними, тобто передбачуваними чинниками відмінностей у структурах психічних якостей, включає звернення як до психологічних теорій, так і до статистичних моделей [7].

Широке застосування малоформалізованих методик у комплексі з високоформалізованими дозволило нам фіксувати зовнішні поведінкові реакції досліджуваних у різних умовах, а також такі особливості внутрішнього світу особистості, які складно виявити іншими способами, наприклад, почуття, переживання деякі інші.

Так, для з'ясування етичних позицій респондентів нами адаптовано стосовно юридичної професії тест, взятий із праць: Barnett T., Bass K., Brown G. *Religiosity, ethical ideology and intentions to report a peer's wrongdoing* // *Journal of Business Ethics*, 15; Glass R.S., Wood W.A. *Situational determinants of software piracy* // *Journal of Business Ethics*, 15. Тест „Погляд у себе: індивідуальний етичний профіль” адаптовано за: Sashkin, M., Morris, W.C. *Experiencing Management*. Reading, Mass.: Addison. Уміння студентів пристосовуватися до багатоманітного середовища та здатність бути толерантними досліджувалося нами із застосуванням тесту „Погляд у себе: толерантне ставлення до багатоманітності”, який взятий з Hill-Storks, H. *Diversity Self- Assessment Questionnaire*. Used with permission.

Надзвичайно важливе значення мають психологічно-педагогічні дисципліни для формування моральної культури фахівців у галузі права. Нами досліджено ставлення студентів до вивчення дисциплін, які за змістом мають моральне наповнення і найактивніше впливають на формування особистісних утворень майбутнього юриста. Воно свідчить, що вважають за необхідне збільшити кількість годин на такі предмети, як „Етика”, „Естетика”, „Юридична (правнича) деонтологія” 9,6%; позитивне ставлення до курсу „Етика юриста” висловили 28,4% опитаних. Лише 39,0% респондентів підтримують пропозицію щодо виділення за рахунок встановленого ліміту часу навчальних годин для розгляду моральних проблем з предметів, які входять до циклу професійно орієнтованих дисциплін.

На ставлення студентів до тих чи інших дисциплін впливають різні чинники: зміст навчальної дисципліни; педагогічна майстерність викладачів; індивідуальні інтереси і нахили студентів. Однак, на думку Л.Хоружої, найважливішою причиною незатребуваності, низької ефективності методологічних дисциплін, які сприяють загальному розвитку, підвищують культуру, формують моральну свідомість і моральні якості майбутнього фахівця, є їх *професійна незорієнтованість* [8].

Але виховати спеціаліста гуманним, демократичним, чесним, справедливим тільки шляхом моралізування і закликів, не змінюючи парадигму його професійної освіти, неможливо.

Відсутній механізм неперервного оновлення змісту юридичної освіти відповідно до сучасних потреб українського суспільства. У навчальних планах ВНЗ немає спеціалізованих дисциплін, що у своєму змісті безпосередньо зорієнтовані на формування моральної культури майбутніх юристів. Так, про психологічну та моральну культуру, етику юриста лише згадується в процесі вивчення курсу „Юридична деонтологія” (передбачено на лекції 12 навчальних годин і на практичні та семінарські заняття – 8

навчальних годин). Вивчення навчальних і робочих програм таких методологічних дисциплін, як „Етика”, „Естетика”, „Філософія”, що найактивніше впливають на формування особистісних утворень, свідчить, що вони не зорієнтовані на юридичну професію, зміст не відповідає реальним потребам майбутніх фахівців у галузі права.

Щодо професійної етики, то її впровадження у навчальні плани всіх без винятку спеціальностей є нагальною потребою часу. Особливо це стосується юристів. На жаль, в Україні лише впродовж 2004-2005 років з'явилися видання В.Лозового, О.Петришина „Професійна етика юриста” і Г.Гребенькова, Д.Фіолевського „Юридична етика”, яка рекомендована Міністерства освіти і науки України як навчальний посібник. На нашу думку, у монографіях, навчальних підручниках і посібниках, наукових статтях етика юриста в більшості випадків подається як збірник моральних норм. Підвищена увага звертається на службовий етикет. У той же час у наукових дослідженнях правничого спрямування майже не відображається специфіка вирішення моральних проблем, які виникають у процесі юридичної діяльності.

Ось чому запровадження в життя прикладної етики дасть можливість навчити майбутніх юристів мистецтву використання моральних постулатів (нормативної етики) в юридичній практиці. „Прикладна етика – це сфера практичного знання, в якій розглядаються сучасні життєво важливі проблеми” [9,165].

Виходячи з нагальної необхідності та враховуючи відсутність у навчальних планах саме такої прикладної етики, нами розроблена навчальна та робоча програми дисципліни, а також курс лекцій з „Етики юриста”. Вчена рада та ректорат підтримали ініціативу, і автор цієї статті упродовж 3 років вів цей предмет для студентів 5-го курсу юридичного факультету Хмельницького університету управління та права.

Слушною є пропозиція Д.Фіолевського щодо введення в навчальні плани вищих навчальних закладів усіх форм власності спеціальної дисципліни „Етика юриста”, головною метою якої було б формування в майбутнього спеціаліста етичних поглядів щодо моральності й високої поваги до законів держави [10, 114].

Таким чином, є необхідність висловити деякі висновки та пропозиції.

1. Зростання ролі моральних засад і цінностей, поступова гуманізація суспільних відносин в Україні викликають потребу в завершенні відпрацювання галузевого стандарту освіти зі спеціальності „Правознавство” на всіх освітньо-кваліфікаційних рівнях (ОКР), передбачивши в ньому:

- ✓ збільшення кількості навчальних годин на вивчення курсу „Юридична деонтологія”;
- ✓ передбачити навчальні години на вивчення курсу „Педагогіка для правників” або „Основи педагогіки” для ОКР „бакалавр”;
- ✓ збільшити кількість навчальних годин на вивчення „Психології загальної” і „Юридичної психології” для ОКР „бакалавр”;
- ✓ запровадження в усіх вищих навчальних закладах як обов'язкового курсу „Етики права”, „Професійної етики юриста” („Юридичної етики”) тощо.

2. З метою посилення професійної зорієнтованості предметів гуманітарної сфери МОН України необхідно систематично проводити конкурси на кращий підручник з цих предметів, запрошуючи до співпраці науковців та практиків-юристів, педагогів, істориків, психологів та інших фахівців.

3. Відповідно до сучасних цілей та потреб суспільства рекомендувати МОН України:

- ✓ відпрацювати механізм неперервного оновлення змісту юридичної освіти у ВНЗ, передбачаючи в освітньо-професійних програмах підготовки фахівців спеціалізовані дисципліни, які зорієнтовані на формування професійної культури, зокрема і таких важливих аспектів, як моральної, психологічної та педагогічної культури, вирішення етично складних ситуацій морального вибору, які виникають у процесі юридичної діяльності, засвоєння майбутніми юристами історії правничої думки в Україні тощо;
- ✓ надати методичну допомогу керівництву вищих навчальних закладів у вдосконаленні етично орієнтованих дисциплін шляхом внесення змін у навчальні та робочі програми, а також активного використання міжпредметних зв'язків, інтегрованих курсів тощо;

4. У зв'язку із зростанням ролі науково-педагогічних працівників у формуванні моральної культури як складової професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі права:

- ✓ МОН України відпрацювати систему роботи з кадрами у ВНЗ всіх форм власності, які готують майбутніх юристів, та механізм її впровадження в практику діяльності з визначенням на основі психодіагностичних методик вимог до педагогічних здібностей, якостей, рівня компетентності, майстерності тощо; добору науково-педагогічних працівників та їх систематичну атестацію;

✓ Міністерству та МОН України відпрацювати систему підготовки та перепідготовки кадрів для вищої юридичної освіти;

✓ розглянути питання про створення в структурі МОН України (на базі юридичного факультету КНУ ім. Т.Шевченка або НЮА України ім. Ярослава Мудрого) інституту підготовки і перепідготовки педагогічних кадрів для вищої юридичної освіти;

- ✓ МОН України вивчити питання про доцільність створення у ВНЗ III-IV р.а. всіх форм власності кафедр психології та педагогіки вищої школи;
  - ✓ для підвищення рівня професійно-педагогічної підготовки викладачів, озброєння їх психолого-педагогічними та методичними основами організації навчально-виховного процесу, науково-дослідної роботи та формування моральної культури студентів розглянути питання про створення і функціонування довготривалих (4-6 місяців) курсів на базі виділених МОН України педагогічних ВНЗ;
  - ✓ створення у ВНЗ усіх форм власності системи роботи з підвищення рівня педагогічної та психологічної культури науково-педагогічних працівників шляхом запровадження шкіл педагогічної майстерності, проведення психолого-педагогічних семінарів, читань, конференцій, відкритих і показових занять, виставок психолого-педагогічної літератури тощо;
  - ✓ ректоратам ВНЗ запровадити в наукових збірниках (часописах, вісниках тощо), як обов'язкову рубрику „Із досвіду педагогічної роботи”, забезпечити систематичну публікацію результатів різноманітних психолого-педагогічних досліджень та методичних пошуків, зокрема з проблем формування моральної культури;
  - ✓ методичним радам ВНЗ сконцентрувати увагу на розробці та виданні, у т.ч. з грифом МОН України, методичних посібників та окремих розробок з методики викладання з усіх предметів, передбачених навчальними планами;
  - ✓ ректоратам ВНЗ усіх форм власності розробити систему ефективного заохочення працівників до підготовки дисертацій із спеціалізацією за педагогічними спеціальностями.
5. У зв'язку з вимогами Болонського процесу та переходом вищої школи до ступеневої системи освіти оновити зміст базової педагогічної освіти шляхом розширення курсу педагогіки вищої школи та психології в структурі магістерської підготовки, передбачивши оволодіння знаннями, навичками та вміннями використання сучасних педагогічних технологій, психодіагностичних методик тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / Кол. авторів: Бартенева І.О., Богданова І.М. та ін. – Одеса: ПДПУ ім. К.Д.Ушинського, 2002. – 344с.
2. Яворська Г.Х. Педагогіка для правників: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2004. – 335с.
3. Сливка С.С. Правнича деонтологія: Підручник. – К.: Атіка, 1999. – 336 с.
4. Шевчук В.І. Формування педагогічної культури у слухачів Академії Прикордонних військ України в процесі військово-професійної підготовки: Дис... канд. пед. наук. – Х.: АПВУ, 1999. – 17с.
5. Рибалка В.В. Визначення поняття психологічної культури особистості у міждисциплінарному контексті. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Збірник наук. праць / Редкол.: І.А.Зязюн (голова) та ін. – Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2004. – 503с.
6. Бандурка О.М., Скакун О.Ф. Юридична деонтологія: Підручник. – Харків: Вид-во НУВС України, 2002. – 336с.
7. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности: Учеб. пособ. – М: Академия, 2001. – 304 с.
8. Хоружа Л.Л. Теоретичні засади формування етичної компетентності майбутніх учителів початкових класів: Дис... д.пед.наук. – К.: Інститут педагогіки АПН України, 2004. – 386 с.
9. Некрасов А.И. Этика: Учебное пособие. – Х.: Одиссей, 2003. – 400 с.
10. Фіолевський Д. Актуальні проблеми юридичної освіти // Право України. – 2004. – №2. – С.114-117.

Аннотація

А.И.Денищук

Психолого-педагогическая подготовка будущих юристов

В данной статье раскрыта роль психолого-педагогической подготовки в процессе овладения студентами профессией юриста. Проанализировано составные психолого-педагогической подготовки будущих юристов: в процессе изучения психолого-педагогических дисциплин, прохождения производственной практики, внеаудиторной деятельности и т.д.

Ключевые слова: мораль, етика, психолого-педагогическая подготовка, педагогическая культура.

Summary

О.І.Денишчук

Psycho-Pedagogical Preparation of the Future Lawyers

The role of psycho-pedagogical preparation in the course of students' mastering the profession of a lawyer is revealed in this article. The compounds of psycho-pedagogical future lawyer's preparation: in the course of studying of psycho-pedagogical disciplines, passage of the industrial practice, out-of-class activity etc. are analyzed.

Key words: moral, ethics, psycho-pedagogical preparation, pedagogical culture.

Дата надходження статті

„5” травня 2008 р.